

**Надія Зелінська. Поетика приголошеного слова.
Українська наукова література XIX — початку
XX ст.— Львів: Видавництво „Світ“, 2003.— 352 с.—
Наклад 300 прим.**

Книжка відразу привертає увагу читача: ошатно видана, дбайливо і зі смаком оформлена, окремі графічні компоненти граціозно вплетені в текст, щоб виділити особливі примітки, кинути репліку, дати додаткові доречні пояснення. Композиція — це не просто данина традиції монографічного видання, що вимагає розділів, підрозділів, індексації, у якому має бути своя культура цитування, покликів тощо. У книжці цікаво втілена ідея гіпертексту як певної одночасної єдності і множинності поліфонічних текстів, що дає авторові змогу висловлювати принагідні зауваги, коментувати, розкривати перед читачем шляхи наукового пошуку, розгорнути простір основного тексту.

Гортаючи сторінки монографії, переконаєшся, що її автор не лише творив науковий текст, дбаючи про зміст; звичне поняття єдності змісту й форми, коли останню пов'язують переважно з мовними особливостями, набуває інших ознак. Тут усе „грає“, навіть ескізно подана на обкладинці розгорнута книжка, сторінки якої асоціюються з пучком променів, що освітлюють наш науковий простір, манять пізнавати незвідане. Маємо перед собою книжку, в якій автор реалізує себе не лише як науковець, а й як визнаний спеціаліст видавничої справи. Надія Зелінська відома багатьма працями з історії видавничого поступу і сучасної видавничої справи, теорії і практики редагування та ін.

Задум дати нашій громадськості книжку про особливості української наукової літератури XIX — початку XX ст., показати її як культурно-естетичне явище, звернути увагу сучасників на її „поетичність“, розкрити засоби естетичного, які використовували вчені у своєму виді творчості, дати змогу читачеві відчутти специфічний мовний „аромат“ досліджуваної доби, треба думати, викристалізувався під впливом багатьох чинників, навіть імпульсів, інтуїтивних здогадів, йшов у руслі не лише наукових, а й педагогічних пошуків. Адже кафедра, яку у Львівській академії друкарства професор Надія Зелінська очолює впродовж кільканадцяти років, одна з небагатьох в Україні розробляє навчальні курси, пов'язані з редакційно-видавничим процесом, його історією, виявляє параметри, які його характеризують.

Наполегливі пошуки шляхів реалізації комплексної науково-дослідної теми „Функціонування книги в культурному просторі України“ та дослідницького проєкту „Українська наукова книга як феномен національної та світової культури: історичні корені та сучасні тенденції“, зусилля, спрямовані на добір відповідних текстів, прагнення забезпечити добру теоретичну базу, розкрити естетичність українського наукового твору в контексті світових ідей, належно інтерпретувати мовні факти повели авторку до бібліотек Відня, до Українського дослідного інституту Гарвардського університету — важливого центру американського українства.

Не випадковим є й період, обраний для дослідження, — XIX — початок XX ст. Епоха пошуків, активного чину інтелігентних особистостей у всіх можливих сферах бездержавного життя, коли українці, проходячи через драматичні, а то й трагічні події, усвідомили: їхня хода до волі незворотна. І в цьому процесі величезну роль відіграла не лише їх ментальна прив'язаність до слова, а й прагнення розширити сфери функціонування рідної мови, дати їй шанс розгорнути невикор-

ристані потенції в політиці, культурі, науці, продемонструвати свою універсальність. У цьому процесі Надія Зелінська прагне збагнути феномен національного; однією з важливих прикмет — і це підкреслює не раз — вважає те, що українську науку творили високоосвічені, ерудовані, талановиті особистості. В основній масі — це аристократи духу з розвинутим почуттям національної гідності, патриціанської шляхетності і самодостатності. У час, надзвичайно відповідальний для формування української літературної мови і утвердження її, багато з них шукали можливості реалізуватися в різних стилях, сміливо експериментували. Так, економіст Володимир Навроцький пише кілька наукових розвідок у формі казки, виявивши, як зазначив І. Франко, „дуже значний белетристичний талант“; наукові огляди Осипа Маковея у „Літературно-науковому вістнику“ мають характер блискучих фейлетонів, один з „батьків“ української фізичної хімії Юліан Гірняк, коментуючи свої досліді, перетворює кожен свою наукову статтю на спільну з читачем своєрідну „прогулянку“, фізик Володимир Левицький вишукує вибагливі способи введення у текст спеціальних термінів, творить їх, використовуючи ресурси рідної мови (С. 88—89). Таких прикладів у нашій культурі чимало. В іншому місці авторка пише: „Фізик Іван Пулюй переклав Біблію українською і писав напрочуд поетичні науково-популярні твори, поет Павло Грабовський виступав з науково-публіцистичними статтями, історик Михайло Грушевський залишив також добротну художню прозу, а письменник Осип Маковей одержав науковий ступінь доктора філософії за фундаментальну літературознавчу працю про Пантелеймона Куліша“ (С. 127). Окремо виділяється у цьому плані титанічна постать Івана Франка. Чимало сторінок присвячено аналізу поетики текстів у виданнях НТШ; „Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка“ професор Надія Зелінська справедливо трактує як „міст між минулим і майбутнім“.

Дослідниця має всі підстави для висновку: „[...] наприкінці ХІХ ст. українські вчені відразу охопили своїми дослідженнями усі найважливіші галузі знань, дуже швидко створили солідний масив україномовних наукових текстів, активно взяли за формування повної жанрової палітри наукових публікацій, зайнялися творенням наукової термінології, обговоренням та виробленням засадничих рис наукового стилю“ (С. 86). За вдалим висловом українсько-канадського вченого Антона Чернецького, тогочасна наука була „легітимізацією української культурної зрілості“.

Це був, як висловлюється авторка, щоправда, в дещо гіпотетичному плані, „закономірний вибух до часу притамованої енергії національного інтелектуального текстотворення...“ (С. 13). А ще — і на цьому вона акцентує — багато робилось для того, щоб виховувати у суспільстві смак до гарного і водночас інтелектуально наповненого слова. І додамо від себе: це була доба, принаймні в підавстрійській Україні, коли суспільство організовувало віча, зібрання, плекало товариське життя, дотримувалося виробленого етикету мовного спілкування в різних соціальних верствах, знало ціну гарній бесіді, шанувало розумного і дотепного бесідника, це було благотворним ґрунтом, на якому могли реалізуватися добрі прагнення до естетичного і в писемному мовленні, а чуливе до гарного слова громадянство жило і відгочувало естетичні смаки науковців; вироблявся добрий літературний смак, естетичні потреби зростали. Дуже важливим було те, що суспільство збагачувалося сильними мовними особистостями.

До речі, діяльність галицьких учених у складному процесі становлення української літературної мови, розвитку її функціональних різновидів, зокрема наукового стилю, варто було б детальніше розглянути. Видатний мовознавець Юрій Шевельов у праці „Внесок Галичини у формування української літературної

мови" (канадське видання 1975 р., перевидано в Україні 1996 р., 2003 р.) не вважає, що temu розкрив вичерпно, і наголошує, що її варто поглиблювати, вдячний матеріал, який дослідниця має у своєму розпорядженні, дає основу для цікавих спостережень та висновків і в цьому напрямі.

Уже з перших сторінок Надія Зелінська застерігає: „У цій книжці багато цитат, тобто багато фрагментів чужих, не авторських текстів“ (С. 7). „Чи добре це?“ — запитуєш. Уважне читання монографії переконує: такий спосіб спілкування в науці доречний і багато чого дає. Маємо змогу „почути“ голос багатьох учених, простежити порухи їхньої думки, відчуті мовний „подих“ — аж до правовисних особливостей — досліджуваної доби, а іноді між рядками вловити і недомовлене. Цитатний матеріал не лише органічно вплітається в текст викладу; окремим вдалим висловам авторка дає ще інше життя: вони стають заголовками, підзаголовками чи їх фрагментами, ними пересипані примітки. Багато з них варті того, щоб увійти в скарбницю нашої фраземіки. Кілька прикладів: „І про невдячні часи можна писати цікаво“ (вислів В. Дорошенка), „Між російським молотом і польським ковадлом“ (фраза І. Лисяка-Рудницького), „Мова вирішила долю українського відродження“ (М. Грушевський), „Витвори наукового думання не обходяться без праці чуття і фантазії“ (І. Франко), „Стиль співзвучний українській вдачі“ (І. Лисяк-Рудницький), „Симбіоз емоцій та розумової праці“ (С. Петлюра), „Для створення думки наукової поезія потрібна“ (О. Потебня). Колоритне народне слово *приголомшений*, що його вживають Омелян Огоновський і Олександр Колесса (*приголомшені народи, приголомшене письменство*), входить у назву книжки, відтінюючи ним стан і статус українського слова у досліджуваній добі. Для „непоетичного“ читача авторка розшифровує цитатний зміст; основні розділи книжки: „Формування типологічної системи української наукової літератури“, „Вироблення критеріїв естетичної оцінки наукового тексту у працях українських учених“, „Науковий текст як об'єкт естетичної оцінки“, „Поетика наукової публіцистики: видання та жанри“.

У книжці виразно виділяється кілька тематичних центрів — наукова діяльність як специфічний вид творчості, науковий текст і його естетичність, суть і природа поетики, українська наука ХІХ — початку ХХ ст. у контексті засад поетики, навколо яких зосереджується багато дотичних до них важливих проблем.

Наукову творчість авторка справедливо вважає вершинним інтелектуальним виявом національної культури, найбільшою спонукою до формування літератури загалом як корпусу певним чином організованих текстів (С. 310), виділяє прагматичний аспект наукового тексту, бере до уваги безпосередній зв'язок цього виду творчості з теорією мовленнєвої комунікації. Аналізуючи українські наукові тексти ХІХ — початку ХХ ст., вона поглиблює думку про те, що роль науки і наукової продукції у загальнолітературному процесі може бути вирішальною у збагаченні жанрів, появі нових жанрових різновидів і модифікацій, підкреслює значення цієї сфери мовотворчості, чи, як казав Франко, „люксусової праці“, для формування літературної мови, демонстрації можливостей.

Поетика, риторика, естетика — терміни на позначення надзвичайно складних питань, які авторка органічно пов'язує з процесом текстотворення та особистістю вченого. Дослідниця відзначає, що інтерес до поетики різножанрових творів сформувався в Європі ще в VI—IV ст. до н. е. І хоч сьогодні термінологія ускладнилася, та суть залишається давня — це засіб якнайкращого втілення авторського задуму в тексті, це проникнення в секрети інтелектуально-творчої діяльності, текстотворчості у широкому значенні. Вона простежує еволюцію поняття „поетика“, показує внутрішню змістову переакцентацію самого терміна, відзначає його

міждисциплінарність, універсальність; аргументовано доводить, що сьогодні він приходить на позначення будь-якої галузі інтелектуально-творчої діяльності, дискурсу різного характеру (С. 101). Це суттєве, вважаємо, положення, хоч би з огляду на те, що в радянську епоху саме поняття трактували обмежено.

Дослідницю цікавить теорія поетики в її історичному розвитку і — що дуже важливо — її інтерпретація українськими вченими, а також розуміння естетичності у світлі сучасних ідей. Професор Надія Зелінська окреслює широке коло питань — загальних і часткових: історична поетика, еволюція поетики як науки, її традиційні проблеми, давні українські поетики, поетика творчості і пізнання, поетика як стратегія текстотворчості, поетика композиції і поетика жанру; дослідниця бачить поетику динамічну і поетику прагматичну, поетику конфронтації, говорить про лінгвістичну поетику і очевидним для неї є зв'язок між поетикою та математикою. На основі аналізу великого фактичного матеріалу вона доходить висновку про естетичні властивості наукового мовлення, вивчає парадигму його естетичної оцінки. Переконалим є її твердження про те, що „риторика науки“ — це сьогодні нова модель наукового тексту, а поетика як учення про побудову різних типів творів — це „наука — лідер“. Термін „поетика“ стає звичним для називання усіх процесів, пов'язаних з текстотворчістю та естетичною оцінкою її результатів.

У книжці десятки, а то й сотні назв наукових праць, прізвищ, серед них значна частина українських учених, які в нелегких суспільно-політичних умовах, переборюючи драматичні колізії, пов'язані насамперед з бездержавністю, творили науковий текст. Авторка звертається до праць американських, англійських, німецьких, французьких, російських, польських, чеських та інших дослідників, теоретичні засади яких добре підкріплюють її положення.

Рецензована праця Надії Зелінської — продукт нової доби, коли українська наука виходить з-під дамоклового меча ідеологічного пресу, з полону обмежень, із стану, коли нормою була недооцінка власних надбань; вона переступає зону замовчування, позбувається реверансів у бік лише однієї наукової школи — російської, входить у силове поле світових ідей. Авторка заповнила відчутну прогалину в нашій науці про естетику наукового тексту, розробила важливі концептуальні засади його аналізу з погляду поетики. Вона відтворила концептуалізовану інтегральну модель буття української мови; подала цікаву і корисну інформацію не лише для вчених-гуманітаріїв, а й для творців наукових текстів усіх галузей знань. Книжка вчить, переконує, змушує замислитись, можливо, навіть дещо в іншому ракурсі бачити звичні, на перший погляд, речі.

Олександра СЕРБЕНСЬКА

Стефан Козак. Український перромантизм: (Джерела, зумовлення, контексти, витоки).— Варшава, 2003.— 227 с.

Пригадую, у Києві на початку 1980-х років книжка польського україніста Стефана Козака „U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli społecznej na Ukrainie“ (Вроцлав, 1978) справила своєю свіжістю, новаторством надзвичайно сильне враження. Особливо захоплювали сміливе трактування „Истории русов“ як преро-